

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.432:316.32

Смоленюк Р.П.,
к.е.н., доцент, ректор,
ПВНЗ Хмельницький економічний університет

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Постановка проблеми. Сільське господарство на сьогодні є найменш конкурентоспроможною галуззю національної економіки і його функціонування значною мірою залежить від заходів державної підтримки його розвитку. Продовольча та в значній мірі фінансова безпека країни, підвищення соціальних стандартів життя громадян залежать від ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. У той же час його функціонування значною мірою залежить від об'єктивного регулювання діяльності і державної підтримки. Необхідність державної підтримки аграрного виробництва диктується наслідками загальноекономічної кризи, диспаритетом цін на продукцію сільського господарства і промисловості, недосконалістю діючої фінансово-кредитної системи, реальним спадом доходів сільського населення та необхідністю дотримання зобов'язань України щодо Світової організації торгівлі.

Важливість і необхідність підвищення ефективності регулюючого фінансового впливу держави на характер економічного відтворення в сфері АПК за умов недосконалого ринкового середовища зумовлюють актуальність теми,

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що питанням необхідності та ефективності різних форм механізмів державної підтримки та регулювання сільськогосподарського виробництва присвячені численні праці відомих зарубіжних вчених: Дж. М. Кейнса, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Грейсі та відомих українських вчених-аграрників: В.П. Галушка, Г.М. Калетніка, С.М. Кваші, І.І. Лукінова, Ю.О. Лупенка, А.Г. Мазура, В.Я. Месель-Веселяка, М.И. Маліка, О.В. Мороза, О.М. Могильного, П.Г. Саблука, В.М. Ціхановської, О.М. Шпичака та багатьох інших. Тим не менш, науково-теоретичні та методологічні аспекти формування дієвого механізму державного регулювання розвитку аграрної сфери, зокрема в частині її фінансового забезпечення залишаються ще недостатньо дослідженими і потребують поглибленого опрацювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки в умовах трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз результатів господарської діяльності підприємств аграрної економіки засвідчує низький рівень віддачі продуктивного потенціалу сільського господарства. При використанні застарілих технологій виробництва, високому рівні його матеріаломісткості, отримані фінансові результати від реалізації товарної продукції багатьох галузей сільського господарства, зокрема тваринницьких, не забезпечують самоокупності виробництва. Аграрна продукція багатьох господарств є низькорентабельною, а в окремих випадках збитковою, а самі виробничі формування є не конкурентоздатними.

Існуюча практика державного регулювання процесів відтворення в аграрному виробництві показує, що заходи регуляторного впливу часто є малоефективними і не використовуються в повній мірі. Фінансова підтримка сільгоспвиробників виплачується несвоєчасно, не в повному обсязі та з порушенням встановленого порядку. Бюджетні дотації виплачуються товаровиробникам для відшкодування витрат, які за об'єктивних причин не покриваються реалізаційними цінами на продукцію. В цих умовах аграрний сектор економіки відчуває брак інвестиційних ресурсів як внутрішнього, так і зовнішнього походження [17].

За науковим визначенням механізм фінансового регулювання виробництва в системі АПК – це концентрація загального підходу використання дії економічних законів у специфічній сфері господарської діяльності. Він включає в себе сукупність взаємозв'язаних форм, методів і важелів впливу на характер здійснення відтворювальних процесів в аграрній економіці [4].

Науково-теоретичне підґрунтя сутності регулювання та змісту його механізму дозволяє констатувати [4; 5], що :

- регулювання аграрного виробництва на державному і регіональному рівнях є об'єктивною умовою управлінської діяльності, оскільки ринковий механізм саморегулювання не забезпечує пропорційності сукупного попиту і пропозиції на продукцію аграрного виробництва;

- в системній теорії механізмів господарський механізм використовує дію економічних законів розвитку відповідної формації і направлений на формування елементів економічної системи, виробничих відносин і відносин власності;

Для забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства окремі дослідники вважають, що в умовах трансформації аграрної економіки поступово повинні набирати силу такі принципи її регулювання [4; 5; 6]:

1) вільної конкуренції товаровиробників на здобуття права землекористування, або придбання земельної ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

2) рівноправності різних форм господарювання, що на відміну від традиційного порядку не містить таких форм прихованого бюджетного фінансування як пільгове оподаткування, субсидії на закупки окремих видів продукції;

3) обов'язкової сертифікації виробництва продукції сільського господарства з підтвердженням права на застосування технологій обробітку ґрунту, хімічних та інших меліорантів і добрив, стимуляторів росту для худоби тощо;

4) самодостатності спеціалізованих господарств у сільському господарстві з урахуванням оптимального землекористування;

5) відповідального підприємництва в сільському господарстві з урахуванням екологічних та соціально-економічних суспільних вимог [14].

В науковій літературі існують також інші пропозиції щодо принципів регулювання [4; 16]: а) принцип законності, що передбачає відповідальності за протиправні дії; б) гармонізації економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників із підприємствами I і III сфер агропромислового комплексу; в) економічної доцільності – направлений на дотримання екологічних норм та екологоорієнтованої економічної поведінки сільськогосподарських працівників; г) регіоналізація ведення сільського господарства, що передбачає врахування значних диспропорцій у територіальній структурі аграрного виробництва та їх впливів на кон'юнктуру продовольчого ринку; д) послідовності як можливості стабілізації розвитку аграрного ринку; е) адекватності, мається на увазі еквівалентність витрат ресурсів отриманим результатам.

В структурі існуючої сукупності методів регулювання аграрної сфери домінуюче місце займають економічні, які реалізуються в безпосередніх і опосередкованих формах впливу на сільськогосподарську діяльність. Зокрема, пряма фінансова підтримка спрямовується безпосередньо на економічний суб'єкт, а непряма – здійснює вплив на інші суб'єкти, з якими співпрацює економічний суб'єкт. Безпосередня державна фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств спрямована на збільшення обсягу фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і включає в себе низку прийомів, через які здійснюється вплив спеціалізованих державних органів управління.

Для здійснення непрямого впливу держава використовує більш гнучкі економічні і організаційні форми регулювання, метою яких є залучити приватний сектор до участі в програмах розвитку, підвищити інвестиційний клімат чи рівень доходів населення. Опосередкована державна фінансова підтримка об'єктивно передбачає зменшення потреб у фінансових ресурсах суб'єктів господарювання в галузях АПК.

Для забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства формування механізмів його регулювання має бути спрямовано на розв'язання низки ключових взаємопов'язаних завдань [2; 13]:

- продовольче забезпечення і продовольча незалежність держави;

- розвиток сільських територій та спрямування аграрного потенціалу на задоволення потреб населення;

- інтегрування України у світовий продовольчий ринок з розширенням участі в розв'язанні проблем світового продовольчого забезпечення.

На тлі зазначеного, існує необхідність поліпшення дії існуючих механізмів регулювання сфери АПК для використання резервів аграрного потенціалу вітчизняної економіки.

Практика господарювання свідчить, що створена в процесі ринкової трансформації фінансова система не забезпечує руху фінансових потоків, сприятливих для галузей АПК, що особливо важливо для кредиторів, оскільки останні вимагають об'єктивної оцінки фінансового стану позичальників в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Орієнтація вітчизняної практики на традиційні методи фінансово-економічного аналізу, що ґрунтуються на статичному фінансовому аналізі звітності, не дає об'єктивної картини фінансового стану позичальників. Основним недоліком зразків фінансової звітності є неможливість відстежити динаміку грошових потоків, що ставить під сумнів їх об'єктивність. Це тим більш важливо, оскільки більшість сільгоспідприємств приховують свої доходи, щоб уникнути сплати податків і прискорити процес збуту готової продукції [4; 22].

Реалізація зазначених інструментів в аналітичній роботі вимагає визначення конкретних методик і показників господарської діяльності при умові їх фінансової підтримки. Наприклад, для визначення рівня державної підтримки сільгоспвиробників вітчизняна наука пропонує два основних методичних підходи [4; 5; 12].

Перших із них ґрунтується на обчисленні приросту прибутку ($\Delta\Pi$) у результаті зростання державної підтримки:

$$\Delta\Pi = \sum_{i=1}^n (C_{i_2} - C_{i_1}) O_{i_2} - \sum_{i=1}^n (C_{i_1} - C_{i_1}) O_{i_1},$$

де: C_{i_1} , C_{i_2} – ціна і-го виду продукції відповідно до і після зростання державної підтримки;

C_{i_1} , C_{i_2} – собівартість одиниці і-го виду продукції відповідно до і після зростання державної підтримки;

O_{i_1} , O_{i_2} – обсяг виробництва і-го виду продукції, відповідно, до і після зростання державної підтримки.

Другий показник за призначенням використовується для визначення відносної економії від зниження собівартості продукції чи послуг (ΔZ_m).

$$\Delta Z_m = \sum_{i=1}^n (Z_{m_{i_1}} - Z_{m_{i_2}}) O_{i_2},$$

де: $Z_{m_{i_1}}$, $Z_{m_{i_2}}$ – рівень матеріальних витрат на і-й вид продукції, робіт чи послуг, відповідно, до і після зростання державної підтримки.

На перехідному етапі до ринкових відносин створювалася ситуація, за якої зволікання з інституційними перетвореннями дедалі більше загострювала суперечність між переважно адміністративними засобами державного регулювання та дією механізму ринкового саморегулювання економічної поведінки суб'єктів господарювання. Для забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства основна увага держави зосереджувалася на зміні (удосконаленні) податкового, фінансово-бюджетного, кредитного та інших напрямів регулювання аграрного виробництва (табл. 1) [20; 21].

Таблиця 1

Характеристика трансформаційних змін базових елементів механізму фінансового регулювання аграрного виробництва

Елемент механізму фінансового регулювання	Економічна система		
	Централізована планова економіка	Перехідна (змішана) економіка	Ринкова регульована економіка
Планування виробництва	Річні та стратегічні директивні плани по виробництву та заготівлі сільгосппродукції	Скасування планування, адміністративне обмеження руху продукції	Стратегічне планування, прогнозування, баланси виробництва і споживання
Оподаткування	Оподаткування як інструмент централізованого розподілу ресурсів	Податкові звільнення і пільги, списання та реструктуризація боргів	Оподаткування доходу та створення рівних конкурентних умов господарювання
Ціноутворення	Адміністративне ціноутворення	Лібералізація торгових операцій	Ринкове ціноутворення,
Матеріально-технічне забезпечення	Лімітний розподіл матеріально-технічних ресурсів	Запровадження лізингових операцій за рахунок коштів держбюджету, відсутність фінансових ресурсів	Розвинуті ринки засобів виробництва, широкий вибір фінансових інструментів
Бюджетне регулювання	Бюджетна підтримка виробництва за рахунок дотацій, незалежно від їх ефективності	Антикризові заходи, програми бюджетної підтримки, непрозорість отримання коштів	Субсидування виробництва на конкурентних засадах
Кредитування	Фінансово-кредитне забезпечення	компенсація відсоткових ставок з держбюджету	Розвинуті ринки фінансових і кредитних послуг
Страховання	Обов'язкове державне страхування урожаю	Відсторонення держави від формування ринку страхових послуг	Розвинутий ринок страхових послуг,

Джерело: авторська розробка

В таблиці 1 подана характеристика трансформаційних змін базових елементів механізму фінансового регулювання аграрного виробництва.

З метою забезпечення об'єктивного підходу до визначення напрямів фінансового регулювання розвитку сільського господарства важливо провести аналіз існуючих і рекомендованих важелів державного регуляторного впливу на аграрну економіку.

Система оподаткування як важіль державного регулювання має вплив на обсяги, спеціалізацію, співвідношення сільськогосподарської і несільськогосподарської діяльності, вибір організаційно-правової форми підприємництва, рівень ефективності використання наявних ресурсів тощо. Відомо що в сільському господарстві передбачені три способи оплати податків: а) звичайна система оподаткування; б) спрощена система оподаткування; в) фіксований сільськогосподарський податок. Останній вважається важливою формою державної підтримки аграрного виробництва.

Встановлено, що запроваджені фіксований податок для сільськогосподарських товаровиробників забезпечує щорічне зменшення суми податків на 1,4 млрд. грн., або майже вдвічі, а сумарний рівень податків відносно виручки від реалізації сільськогосподарської продукції становить 7%, тоді як у промисловості цей показник у 4-5 разів вищий [1; 3]. Тому, з метою підтримки розвитку сільського господарства доцільно продовжувати використання вищезазначеного податку.

Серед засобів державного регулювання аграрної сфери особлива роль відведена політиці бюджетної підтримки галузі. Бюджетні засоби, що найбільш широко застосовувались в останні роки, поділяються на дві основні групи. Перша – безповоротні субсидії, субвенції, дотації, кредити, надання гарантій щодо повернення іноземних кредитів суб'єктами господарювання тощо; друга – кошти, що мали надійти до державного бюджету як фіскальні платежі, проте держава свідомо відмовилась від них на користь товаровиробників шляхом надання різноманітних пільг. Зазначені інструменти виконують функцію не лише господарського, а й соціального регулювання, оскільки мають значний вплив на доходи підприємств і зайнятих в них працівників, на платоспроможний попит домогосподарств та в кінцевому підсумку на соціально-політичну стабільність у країні [7].

Специфічним засобом довгострокового кредитування стало запровадження фінансового лізингу на закупівлю сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва та часткове відшкодування її вартості. Привабливість лізингових операцій для комерційних банків пов'язана з наявністю реального забезпечення завдяки механізму застави об'єктів лізингу. Проте, як показав аналіз використання лізингу, внутрішній попит на технічні засоби виробництва значно перевищував пропозицію, а через НАК "Укragролізинг", за експертними оцінками, поставлялось лише 4% тракторів і 4% зернозбиральних комбайнів від загальних обсягів реалізації вітчизняної та іноземної техніки [9], що супроводжувалося зростанням зносу технічних засобів. Тому темпи щорічного списання зношеної техніки на порядок перевищували її закупівлю.

В той же час в розвинутих країнах придбання основних засобів виробництва на умовах фінансового лізингу займає 2-ге місце після банківського кредиту. За даними Європейської федерації асоціації лізингових компаній, у формі лізингових операцій в Англії здійснюється 28,2% усіх інвестицій, Швеції – 26,3%, Франції – 17,5% і Німеччини – 16,6% [10; 11; 15].

На початку перехідного періоду поширено використовувався такий засіб прямого субсидування підприємств, як державні гарантії за іноземні кредити, що надавалися для придбання сільськогосподарської техніки, кормових добавок, насіннєвого матеріалу та інших ресурсів. [8; 23]. Цей механізм залучення зовнішніх інвестицій позитивно зарекомендував себе в інших державах з перехідною економікою, але виявився не зовсім ефективним в умовах України, оскільки вказані гарантії надавалися за недостатньої інформованості суб'єктів господарювання щодо умов конкурсу, а в окремих випадках тим комерційним структурам, які створювались спеціально під зазначену схему кредитування. При цьому не було узгодженої схеми кредитування із забезпеченням надійних гарантій повернення коштів.

Таким чином, необґрунтоване надання державних гарантій окремим підприємствам – фаворитам призвело до появи заборгованості за отриманими кредитами і значних бюджетних видатків на їх погашення та обслуговування.

Не сприяла поліпшенню регулювання аграрних відносин і система ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Згідно Закону України "Про ціни і ціноутворення від 3 грудня 1990 р. №507" система мала забезпечувати: а) об'єктивне співвідношення в цінах на промислову і сільськогосподарську продукцію; б) рівня економічні умови і стимули для розвитку всіх форм власності; в) збалансований ринок засобів виробництва, товарів і послуг; г) протидію монопольним тенденціям; д) розширення сфери застосування вільних цін; е) підвищення якості продукції; є) соціальні гарантії для низькооплачуваних і малозабезпечених громадян. З цією метою започатковано вільні ціни і тарифи. Закон установив, що механізм державних регульованих цін реалізовується через встановлення державних фінансових цін і тарифів. При здійсненні експортних та імпорتنних операцій мають застосовуватись контрактні ціни, що корелюються з відповідним рівнем цін та кон'юнктурою світового ринку.

Втім, лібералізація цін і тарифів мала руйнівні наслідки для сільського господарства. В умовах постійного зростання обсягів сільськогосподарської продукції на закупівлю одиниці матеріально-технічного ресурсу, трактора, комбайна тонни добрив тощо, тобто нееквівалентного обміну між

сільським господарством та іншими галузями економіки, аграрні товаровиробники мали великі грошові втрати, які приводили до заборгованості перед бюджетами усіх рівнів, зокрема із заробітної плати [11].

З метою стримування подальшого спаду виробництва було введено механізм підтримки еквівалентності товарообміну між сільським господарством та іншими галузями національного господарства. Запровадження цього механізму дозволило мінімізувати розрив між темпами росту цін на промислову продукцію та продукцію сільського господарства [22, с.135]. Однак через нестачу бюджетних коштів держава змушена була припинити дію зазначеного механізму, оскільки низька купівельна спроможність населення зумовила стримування місцевими органами влади цін на сільськогосподарську продукцію.

Держава періодично намагалася вводити цінову підтримку сільського господарства, зокрема, було введено доплати на молоко, худобу і птицю, які реалізуються в державні резерви сільськогосподарськими товаровиробниками. На виплату цих доплат було запроваджено механізм акумуляції податку на додану вартість, отриманого від реалізації продукції сільгоспвиробниками підприємствами м'ясної і молочної продукції [20, с. 137].

Аналіз різних шляхів урегулювання міжгалузевого цінового диспаритету підтверджує необхідність доповнення ринкового механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію виваженням, прозорим і передбачуваним державним впливом на цей процес та активну участь у гарантуванні мінімального рівня доходів її виробників. При цьому необхідно унеможливити спотворюючий вплив на поведінку контрагентів аграрного ринку, деформацію ринкової мотивації при укладанні контрагентів аграрного ринку, деформацію ринкової мотивації при укладанні контрактів, утворення монопольних ніш, надання персональних преференцій структурам-фаворитам, бюрократизацію економіки, зростання її корумпованості та інших негативних наслідків, що, як правило, супроводжують участь державних органів регулювання у перерозподілі суспільних ресурсів [18; 19].

Практика підтвердила доцільність використання ще одного із інструментів регулювання аграрної сфери – державних заставних операціях із зерном [12]. Важливим державним завданням регуляторного впливу є налагодження механізму ціноутворення сучасними біржовими технологіями. Аналіз обсягів реалізації сільськогосподарської продукції на біржовому ринку (за спотовими контрактами) показує, що її частка в загальному обсязі реалізації не перевищує 5-7% (при мінімальній нормі 10 %), що дає підстави вважати біржові ціни непрезентабельними, тобто вони ще не стали невід'ємною складовою ринкового механізму ціноутворення як сигналу для розробки бізнес-планів. Проведене опитування товаровиробників показує, що основними каналами збуту продукції для 59% опитаних фермерів і 54% реформованих підприємств є прямиї продаж з поля, майже 50% реалізують свою продукцію через посередників і лише 1% через біржу [5; 21].

Важливим етапом в державному регулюванні цін на організованому аграрному ринку мав стати Закон України від 24 червня 2004 р. №1877 “Про державну підтримку сільського господарства”, який частково набув чинності з 1 січня 2005 року. Ним передбачено державне регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції через механізм установавання ціни рівноваги (фіксинг) на рівні, не нижчому за мінімальну закупівельну ціну та не вищому за максимальну закупівельну ціну при дотриманні антимонопольного законодавства і правил дострокової конкуренції.

Водночас в цьому законі зроблено застереження, що держава не буде втручатися в процес ціноутворення за межами організованого аграрного ринку, крім нормативно визначених випадків тимчасово адміністративного регулювання цін. При цьому законом встановлено, що Кабінет Міністрів України може застосовувати такі інструменти впливу: а) обмеження рівня торгової націнки (знижки) на гуртовому або роздрібному ринку; б) встановлення граничних рівнів рентабельності переробників товару і осіб, які надають послуги із зберігання аграрної продукції; в) установавання граничних цін продажу на рівні максимальної (мінімальної) закупівельної ціни; г) встановлення нетарифних обмежень (квот) щодо імпорту або експорту; д) визначення як обов'язкової передумови митного оформлення експорту придбання об'єкту цінового регулювання на експортній сесії аграрної біржі.

Для реалізації державних функцій були створені нові структури – Аграрний фонд, Фонд аграрних страхових субсидій, Аграрна біржа, розрахунково-кліринговий центр та інші агенти, діяльність яких спрямована на комплексне забезпечення переходу від наявної ситуації «слабкої держави», контрольованої сильними компаніями на тлі ринкової стихії до «сильної держави», яка на засадах партнерства прозора, в інтересах суспільства і бізнесу спрацьовує з сильними компаніями задля прогнозованості і стабільності на агропродовольчому ринку. Проте даний закон блокується певними групами інтересів і до того ж містить низку суперечливих положень, а тому потребує приведення їх у відповідність до існуючого правового поля та міжнародних договорів.

У 2007 році була затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Її основними завданнями задекларовані: створення організаційно-правових та соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій; підвищення рівня зайнятості сільського населення; підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору; подолання стихійності та мінімізації аграрного ринку; створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення тощо.

Для її реалізації передбачалося відповідне фінансове забезпечення, у тому числі й за рахунок бюджетних асигнувань. Як показала практика, фінансові параметри програми не знаходили відповідного забезпечення в Державному бюджеті.

Специфічні особливості набуло державне регулювання аграрних ринків після вступу України до СОТ. В цьому контексті варто виділити наступні нормативно-законодавчі акти.

Спочатку Законом України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідком фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" було скасовано нульову ставку ПДВ з 1 січня 2009 року. Натомість, запроваджено спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського і лісового господарства та рибальства, який передбачає акумуляцію сільгоспприємствами коштів ПДВ за результатами всіх операцій з реалізації сільськогосподарської продукції. Крім того, продовжено термін дії фінансового сільськогосподарського податку.

Однак у лютому 2009 року був прийнятий Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового розвитку", яким зокрема передбачалося:

– виплати переробним підприємствам дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продане ними молоко та м'ясо у живій вазі, що забезпечило в 2009 році підтримку підприємств галузі в обсязі 1,7-2,0 млрд. грн;

– запровадження без обмеження у часі спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість діяльності у сфері сільського і лісового господарства та рибальства. Це дало можливість у 2009 році залишати у розпорядженні сільгоспвиробників додаткових 7,4 млрд. грн;

– продовження без обмежень у часі дії фінансованого сільськогосподарського податку, сумарний ефект якого становить приблизно 2,5 млрд. грн.

При вступі до СОТ Україна взяла на себе зобов'язання щодо сукупного виміру підтримки сільського господарства (СВП), яка акумулює в собі окремі програми "жовтого кошика" і який згідно з вимогами СОТ України не повинна перевищувати, визначеного за базовим періодом 2004-2006 рр. розміру у 3 млрд. 43 млн. грн. Крім того, Україна додатково щорічно може витратити на програми продуктової підтримки за "жовтого кошика" до 5% від вартості базового сільськогосподарського товару (1 млрд. грн. у базовому періоді); на програми непродуктової підтримки за "жовтим кошиком" – до 5% вартості валової продукції сільського господарства (3 млрд. 51 млн. грн. у базовому періоді); на програми підтримки за "зеленим кошиком" – необмежено (2 млрд. 424 млн. грн. у базовому періоді). Це суттєво вплинуло на обсяги та напрями бюджетного фінансування аграрного ринку. В цьому плані, вступивши до СОТ, Україна погіршила умови фінансового регулювання агропромислового виробництва. Тепер після вступу до СОТ, Україна зобов'язана скоротити обсяги бюджетного фінансування заходів, що відносяться до так званого "жовтого кошика" на 20%, або обмежити їх до п'ятивідсоткового розміру підтримки від вартості валової продукції сільського господарства, окремо за товарною і нетоварною частинами.

В сучасній моделі функціонування і розвитку аграрної економіки слід використовувати систему важелів механізму регулювання аграрного виробництва, які мали б сприяти ефективній сільськогосподарській діяльності.

Вітчизняному сільському господарству при формуванні ефективного механізму фінансового регулювання необхідно скористатися зарубіжним досвідом. Аналіз практики фінансового регулювання агропромислового виробництва в розвинутих країнах світу, зокрема Європейському Союзі (ЄС) показує, що в рамках бюджету ЄС обов'язкове фінансування на підтримку сільського господарства забезпечується Європейським фондом сільськогосподарської орієнтації і гарантій. Кошти цього фонду переважно виділяються на гарантії сільськогосподарським товаровиробникам через спільні організації, що забезпечують регулювання внутрішнього ринку шляхом інтеграційних закупок, відшкодування витрат, пов'язаних з із зберіганням продукції, прямими державними субсидіями та субсидіями на сприяння реалізації продукції і дотаціями на її експорт.

Значна державна підтримка і регулювання аграрного виробництва здійснюється і в інших країнах світу. Зокрема, основним регулюючим інструментом в США стали бюджетні програми, яких за всю історію їх впровадження нараховується більше ста. Головні програми підтримки галузі реалізуються через спеціальне Агентство з обслуговування ферм, яке має свої підрозділи у кожному штаті та більшості графств країни.

Аграрна політика Канади здійснюється також через відповідні програми і законодавче регулювання, що має федеральну, федерально-провінційну, провінційну та галузеву ієрархію. Традиційно система державних преференцій сільському господарству Канади, на відміну від США і ЄС, базується не на прямій підтримці прибутковості галузі, а на заходах, які сприяють фермерським господарствам отримувати стабільно середні надходження коштів від продажу продукції.

Державне фінансування сільського господарства Бразилії складає близько 80% від потреб, в основному за рахунок спеціальних програм кредитування. На сьогоднішній день аграрні товаровиробники мають можливість фінансувати свою діяльність за рахунок власних коштів і банківських кредитів, що складають до 30%, договорів – розписок (40% від загального фінансування)

та власні кошти сільгоспвиробників.

В світлі дослідження державного фінансового регулювання розвинутих країн світу важливо окреслити можливість адаптації України до цієї практики, особливо в умовах її приєднання до СОТ. Адаптація України до вимог СОТ здійснюється на основі прийняття відповідних організаційних та законодавчих заходів. Так, в процесі виконання “Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” формується інвестиційно-інноваційна модель розвитку сільського господарства, що зумовлено посиленням конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграції України у міжнародний економічний простір.

Висновки з проведеного дослідження. Фінансовий механізм конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки – це концентроване використання дії економічних законів у специфічній сфері господарської діяльності, що включає в себе сукупність взаємозв'язаних форм, методів і важелів впливу на характер здійснення відтворювальних процесів в аграрній економіці.

Існуюча практика державного регулювання процесів відтворення в аграрному виробництві показує, що заходи регуляторного впливу часто є малоефективними і не використовуються повною мірою.

Для забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства в умовах трансформаційних змін поступово повинні набирати силу такі принципи її регулювання: вільної конкуренції товаровиробників на здобуття права землекористування; рівноправності різних форм господарювання; обов'язкової сертифікації виробництва продукції сільського господарства; відповідального підприємництва в сільському господарстві з урахуванням екологічних та соціально-економічних суспільних вимог.

Для забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства формування механізмів його регулювання має бути спрямовано на розв'язання низки ключових взаємопов'язаних завдань: продовольче забезпечення і продовольча незалежність держави; розвиток сільських територій та спрямування аграрного потенціалу на задоволення потреб населення; інтегрування України у світовий продовольчий ринок з розширенням участі в розв'язанні проблем світового продовольчого забезпечення.

В сучасній моделі конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки слід використовувати систему важелів механізму регулювання аграрного виробництва, які мали б сприяти ефективній сільськогосподарській діяльності. Вітчизняному сільському господарству для формування ефективного механізму фінансового регулювання необхідно скористатися зарубіжним досвідом.

Бібліографічний список

1. Безуглий М.Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України / М.Д. Безуглий, М.В. Зубець // Аналітична доповідь. – К. : ААНУ. – 2010. – 23 с.
2. Бородіна О.М. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність / О.М. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2006. – №1. – С. 109-126.
3. Губський Б. Інтернаціоналізація української економіки / Б. Губський, Д. Лук'яненко, В. Сіденко // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 15-22.
4. Дієсперов В. Злободенні потреби сільськогосподарської праці / В. Дієсперов // Економіка України. – 2001. – № 9. – С. 50-58.
5. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 67-72.
6. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / [М.Я. Дем'яненко, П.Г. Саблук, В.М. Скупий та ін.] ; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
7. Діброва А.Д. Державне регулювання сільського господарства: теорія, методологія, практика / А.Д. Діброва. – К. : ВРД “Формат”. – 2008. – 448 с.
8. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я.А. Жаліло. – К. : НІС, 2003. – 368 с.
9. Зоря С. Субсидування сільського господарства: досвід зарубіжних країн та можливості і доцільність його використання в Україні / С. Зоря // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 60-66.
10. Економічна політика : навч. посіб. / О.О. Беляєв, А.С. Бабело, М.І. Діба та ін. – К. : КНТУ, 2004. – 287 с.
11. Калінчик М.В. Проблеми дотування сільськогосподарського виробництва в Україні / М.В. Калінчик, М.М. Ільчук // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2003. – Вип. 66. – С. 24-30.
12. Колобова А. Ценовые взаимоотношения партнеров в агропромышленном секторе / А. Колобова, Е. Проценко // Экономист. – 2003. – № 7. – С. 51-58.
13. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці / М.Х. Корецький. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 200 с.

14. Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / А.С. Лисецький. – К. : Оріані, 2005. – 374 с.
15. Лузан Ю.Я. Розвиток державної підтримки аграрного сектору АПК в умовах членства в СОТ / Ю.Я. Лузан // Облік і фінанси в АПК. – 2008. – № 3. – С. 4-10.
16. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: УВА, 2005. – 400 с.
17. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання / Г.І. Мостовий. – Харків: Основа, 2002. – 300 с.
18. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-16.
19. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
20. Терещук С.М. Науково-теоретичні засади механізму регулювання агропромислового виробництва / С.М. Терещук // Матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених. Серія "Економічні та загальноосвітні науки". – Умань: УНУС, 2012. – Ч.2. – С.111-113.
21. Терещук С.М. Фінансування сільськогосподарського виробництва під заставу майбутнього врожаю (досвід Бразилії) / С.М. Терещук, В.Е. Андрієвський // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 118-130.
22. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001) [Шпичак О.М., Плющ І.С., Рижук С.М. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ УААН, 2002. – 408 с.
23. Шевченко М.О. Механізми державного регулювання й підтримки розвитку аграрного бізнесу на інвестиційно-інноваційній основі / М.О. Шевченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 8. – С. 61-65.

References

1. Bezuhlyi, M.D., Zubets, M.V. (2010), *Ekonomichni aspekty reformuvannia ahrarno-promyslovoho kompleksu Ukrainy* [Economic aspects of reforming the agricultural and industrial complex of Ukraine], *Analitychna dopovid, AANU*, Kyiv, Ukraine, 23 p.
2. Borodina, O.M. (2006), "State support for agriculture: the concept, mechanisms, efficiency", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 109-126.
3. Hubsnyi, B., Lukianenko, D., Sidenko, V. (2000), "Internationalization of Ukrainian economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 9, pp. 15-22.
4. Diiesperov, V. (2001), "Urgent needs of agricultural labor", *Ekonomika Ukrainy*, no. 9, pp. 50-58.
5. Demianenko, M.Ya. (2011), "Problematic issues of state policy of financial support for agriculture" // *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 67-72.
6. Demianenko, M.Ya., Sabluk, P.H., Skupyi, V.M. and others (2011), *Derzhavna polityka finansovoi pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru APK* [State policy of financial support for development of the agricultural sector AIC], monograph, *NNTs IAE*, Kyiv, Ukraine, 372 p.
7. Dibrova, A.D. (2008), *Derzhavne rehuliuвання silskoho hospodarstva: teoriia, metodolohiia, praktyka* [State regulation of agriculture: theory, methodology, practice], *VRD "Format"*, Kyiv, Ukraine, 448 p.
8. Zhalilo, Ya.A. (2003), *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Economic strategy of the state: theory, methodology, practice], *NIS*, Kyiv, Ukraine, 368 p.
9. Zoria, S. (2007), "Subsidizing agriculture: the experience of foreign countries and the possibility and expediency of its use in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 6, pp.60-66.
10. Bieliaiev, O.O., Babelo, A.S., Dyba, M.I. and others (2004) *Ekonomichna polityka* [Economic policy] tutorial, *KNTU*, Kyiv, Ukraine, 287 p.
11. Kalinchyk, M.V., Ilchuk, M.M. (2003), "Problems of subsidizing agricultural production in Ukraine", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, Iss. 66, pp. 24-30.
12. Kolobova, A., Plyushchenko, Ye. (2003), "Price relationships of partners in the agricultural sector", *Ekonomist*, no. 7, pp. 51-58.
13. Koretskyi, M.Kh. (2002), *Derzhavne rehuliuвання ahrarnoi sfery u rynkovii ekonomitsi* [State regulation of agrarian sector in a market economy], publication *UADU*, Kyiv, Ukraine, 200 p.
14. Lysetskyi, A.S. (2005), *Prodovolcha bezpeka Ukrainy: teoriia, metodolohiia, empyrychnyi analiz* [Food security in Ukraine: theory, methodology, empirical analysis], *Oriany*, Kyiv, Ukraine, 374 p.
15. Luzan, Yu.Ya. (2008), "Development of state support for the agricultural sector of AIC in terms of membership in the WTO", *Oblik i finansy v APK*, no. 3, pp. 4-10.
16. Mohylnyi, O.M. (2005), *Rehuliuвання ahrarnoi sfery* [Regulation of agrarian sphere], *UVA*, Uzhhorod, Ukraine, 400 p.
17. Mostovyi, H.I. (2002), *Ahrobiznes: derzhavne rehuliuвання* [Agribusiness: state regulation], *Osnova*, Kharkiv, Ukraine, 300 p.
18. Sabluk, P.T., (2009), "The main directions for strategy development of the agricultural and industrial complex in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 3-16.

19. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya. (2012), *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions for development of agriculture in Ukraine for the period until 2020], *NNTs IAE*, Kyiv, Ukraine, 182 p.

20. Tereshchuk, S.M. (2012), *Naukovo-teoretychni zasady mekhanizmu rehuliuвання ahropromysloвого vyrobnytstva* [Scientific and theoretical basis of the mechanism of regulation of agroindustrial production], *Materialy vseukrainskoi naukovoї konferentsii molodykh vchenykh* [Proceedings of the All-Ukrainian scientific conference of young scientists], Series "Economic and general education sciences", part 2, UNUS, Uman, Ukraine, pp.111-113.

21. Tereshchuk, S.M., Andriievskiy, V.E. (2012), "Financing agricultural production on bail the future harvest (experience of Brazil)", *Ekonomika APK*, no. 2, pp.118-130.

22. Shpychak O.M., Pliushch I.S., Ryzhuk S.M. and others (2002), *Tsinoutvorennia v protsesi reformuvannia ahropromysloвого kompleksu Ukrainy (1990-2001)* [Pricing in the process of reforming agroindustrial complex in Ukraine (1990-2001)], *NNTs IAE UAAN*, Kyiv, Ukraine, 408 p.

23. Shevchenko, M.O. (2011), "Mechanisms of state regulation and support the development of agricultural business on investment and innovation basis", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 8, pp.61-65.

Смоленюк Р.П. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Мета Метою дослідження є обґрунтування фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки в умовах трансформаційних змін.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загально-наукові та спеціальні методи: зокрема - діалектичний, індукції і дедукції – при обґрунтуванні стратегії фінансового механізму конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки в умовах трансформаційних змін; монографічний – при визначенні сутності фінансового механізму, його форм і важелів, функцій і принципів функціонування, а також при вивченні зарубіжного досвіду фінансового регулювання аграрного виробництва; структурно-логічний – при визначенні концептуальних підходів до формування структури моделі фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства.

Результати. Обґрунтовано сутність, функції і принципи функціонування фінансового механізму конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки. Виявлено проблемні питання існуючого фінансового механізму і визначено напрями його удосконалення. Вивчено світовий досвід державного фінансового регулювання і підтримки аграрного виробництва. Визначено концептуальні підходи до формування структури моделі фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства.

Наукова новизна. Визначено систему важелів і сформовано структуру фінансового механізму регулювання конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки.

Практична цінність. Отримані результати дослідження направлені на створення ефективного фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки.

Ключові слова: аграрна економіка, трансформаційні зміни, фінансовий механізм, напрями розвитку, конкурентоспроможність.

Smoleniuk R.P. FINANCIAL MECHANISM OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ECONOMY IN TERMS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES

Purpose. The aim of the article is to substantiate the financial mechanism for ensuring competitive development of agricultural economy in terms of transformational changes.

Methodology of research. General scientific and special methods were used in the research process, in particular: – dialectical, induction and deduction – for substantiation the strategy of the financial mechanism of competitive development of agrarian economy in terms of transformational changes; monographic – in determining the nature of the financial mechanism, its forms and leverages, functions and principles of functioning as well as the study of foreign experience of financial regulation of agricultural production; structural and logical – in defining conceptual approaches to formation the model structure of the financial mechanism to ensure a competitive development of agriculture.

Findings. It has been substantiated the essence, functions and principles of functioning the financial mechanism of competitive development of agricultural economy. It has been was revealed problematic issues of existing financial mechanism and directions of its improvement have been determined. It has been studied international experience of state financial regulation and support of agricultural production. Conceptual approaches to formation of the structure model of financial mechanism for ensuring a competitive development of agriculture have been determined.

Originality. It has been determined the system of leverages and the structure of the financial mechanism for regulation of development competitive of agricultural economy has been formed.

Practical value. The obtained results of research aimed at creating an effective financial mechanism for ensuring competitive development of agricultural economy.

Key words: agricultural economy, transformational changes, financial mechanism, directions of development, competitiveness.

Смоленюк Р.П. ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Цель. Целью исследования является обоснование финансового механизма обеспечения конкурентоспособного развития аграрной экономики в условиях трансформационных изменений.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи: в частині - діалектичний, індукції та дедукції - при обґрунтуванні стратегії фінансового механізму конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки в умовах трансформаційних змін; монографічний - при визначенні сутності фінансового механізму, його форм та рычагів, функцій та принципів функціонування, а також при вивченні зарубіжного досвіду фінансового регулювання аграрного виробництва; структурно-логічний - при визначенні концептуальних підходів до формування структури моделі фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарського господарства.

Результати. Обґрунтовано сутність, функції та принципи функціонування фінансового механізму конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки. Виявлені проблемні питання існуючого фінансового механізму та визначено напрями його вдосконалення. Вивчено світовий досвід державного фінансового регулювання та підтримки аграрного виробництва. Визначено концептуальні підходи до формування структури моделі фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарського господарства.

Наукова новизна. Визначено систему рычагів та сформовано структуру фінансового механізму регулювання конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки.

Практична цінність. Отримані результати дослідження спрямовані на створення ефективного фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки.

Ключові слова: аграрна економіка, трансформаційні зміни, фінансовий механізм, напрями розвитку, конкурентоспроможність.

УДК 338.486

*Корженко К.А.,
к.е.н., доцент кафедри маркетингу,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Сучасна індустрія туризму – одна з найбільш швидко прогресуючих галузей світового господарства, вплив якої на економіку приймаючої країни виявляється у більш швидкій окупності вкладених коштів та отриманні доходу у вільно конвертованій валюті, підвищенні ділової активності населення, розширенні виробництва товарів і послуг. У багатьох країнах туризм входить у першу трійку провідних галузей держави, розвивається швидкими темпами і відіграє важливе соціальне та економічне значення.

В Україні туризм також є невід'ємною складовою економіки країни, самостійним видом економічної діяльності, що сприяє розвитку її економіки з урахуванням міжнародного досвіду організації у сфері надання туристичних послуг. Однак, нестабільна соціально-політична ситуація в країні та пов'язані з цим системні економічні кризові явища, зниження темпів розвитку промисловості; проблеми візового, митного режиму, відсутність гарантій безпеки; нестабільна ситуація на валютному ринку створюють несприятливі конкурентні умови та негативно впливають на стан вітчизняної туристичної галузі.

З метою сталого розвитку туристичної галузі в Україні, формування конкурентних переваг туристично-рекреаційних зон, а також зміцнення ринкових позицій суб'єктів туристичного бізнесу, актуальним є аналіз і визначення сучасних проблем індустрії національного туризму в Україні, а також розробка низки стратегічних заходів щодо їх розв'язання не лише на рівні державної політики у сфері туризму та участі у конкретних і обґрунтованих програмах розвитку галузі, а і певної визначеності у взаємовідносинах туристів, органів місцевої громади та населення в процесі туристської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку національного туризму, зміцнення конкурентоспроможності туристично-рекреаційних зон в Україні, питання ефективного функціонування вітчизняних суб'єктів туристичного бізнесу досліджувались багатьма вітчизняними науковцями, зокрема: О. О. Бейдик [1], М. П. Бондаренко [2], Л. І. Гонтаржевська [3], Л. П. Дядечко [4], В. Ф. Кифяк [5], М. П. Кляп [6], Р. Б. Кожухівська [7], О. О. Любіцева [8], М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух [9], Т. Г. Сокол [10], В. В. Шмагіна [11] та іншими. Відомо, що розвиток туристичної галузі дуже чутливий до економіко-політичного стану країни, тому, зважаючи на нестабільність соціально-політичної та економічної ситуації в Україні, визначені раніше перспективи стратегічного розвитку національного туризму та умови ефективного функціонування туристичної